

Een rage in de achttiende eeuw

De Academische Boekengids 43, maart 2004, pp. 5-7.

In achttiende-eeuws Londen werd de van oorsprong Nederlandse drank 'gin' als oorzaak gezien van de morele teloorgang van de samenleving. Wat een drankje ons leert over de geschiedenis.

Het British Museum in Londen vierde in de zomer en het najaar van 2003 zijn 250e verjaardag onder meer met een tentoonstelling. Voor *London, 1753* gaf het met de eigen fenomenale collectie prenten een voorstelling van het leven in de metropool in het midden van de achttiende eeuw. Als eerste kennismaking met de samenleving in die periode was William Hogharts befaamde *Gin Lane* te zien. In deze tekening toont Hoghart zijn dramatische visie op de gevolgen van het drinken van te veel jenever. *Gin Lane* is een drukke straat vol ellendige tafereelen. Een timmerman verpandt zijn materiaal om jenever te kopen, terwijl een begrafenisondernemer verderop bezig is het afgetakelde lijk van een vrouw te kisten. Een verslaafde heeft zichzelf opgehangen, ergens op een balkon waaronder een moeder haar kind gin te drinken geeft om het in slaap te sussen. En deze fataal ontaarde figuren vormen slechts de achtergrond van het eigenlijke drama in de prent. Te midden van het gewoel zit een uitgemergelde vrouw op een trap, gekleed in vodden, haar borsten bloot. Ze is zo afgestompt in haar dronken roes dat ze niet eens ziet dat haar kind uit haar armen glijdt en neerstort over de trapleuning.

Gin Lane was een aanklacht. Er is geen betere weergave van de radeloosheid en paniek die hervormers voelden over de ravages die de gin volgens hen aanrichtte in hun samenleving. Niet voor niets siert deze prent de omslagen van twee verschillende boeken die onlangs verschenen over de achttiende-eeuwse 'gin craze'.

Patrick Dillon, Londens architect en romanschrijver, publiceerde *Gin: The Much Lamented Death of Madame Geneva*, terwijl van de hand van **Jessica Warner**, verbonden aan de Universiteit van Toronto, *Craze: Gin and Debauchery in the Age of Reason* verscheen. Beide auteurs typeren de voorkeur van Londenaars voor gin of jenever in het midden van de achttiende eeuw als een 'craze' - een rage of epidemie. Hun werken gaan over de reacties en de campagnes van overheid en hervormers om de plaag in te dammen. Het Engelse parlement keurde in de periode van 1729 tot 1751 niet minder dan acht Gin Acts goed, met zeer uiteenlopende resultaten.

De auteurs kanden kranten en pamfletten, juridische documenten en regeringspublicaties uit, op zoek naar sporen van de 'gin craze'. De stem die ze hoorden was bijna altijd die van de machthebbers en de moraalridders. Slechts zelden werd het verhaal verteld door de drinkers zelf. Dit is een frustratie die generaties sociale historici met Warner en Dillon delen. Dillon zegt het mooi: 'We have to reconstruct London's gutters mostly through the shocked expressions on the faces of the passers-by.' Terwijl Dillon zijn boek op een traditionele manier chronologisch en thematisch onderverdeelt in hoofdstukken, presenteert Warner haar werk op een originelere wijze. Ze deelt haar boek op in 'acts' als een toneelstuk, in een stijl die de vormgeving oproept van de historische pamfletten die ze bestudeerde. De ondertitel van *Craze* luidt: 'Consisting of a Tragicomedy in three acts, in which High and Low are brought together, Much to their Mutual Discomfort'. The titel 'tragicomedy' is zeker toepasselijk op het drama van de 'gin craze'. Tragisch zijn de ontelbare verhalen van de gruwelijke effecten van te veel drank. Komisch zijn de verwoede, maar onsuccesvolle pogingen van de overheid om het ginverbruik aan banden te leggen. Komisch zijn ook de tactieken van de Londense bevolking om die inspanningen van de wetgevers te dwarsbomen, de wet te omzeilen of te breken.

Sommige dronkaards, meestal vrouwen, gingen spontaan op in vlammen en rook nadat hun lichaam was doordrenkt met alcohol.

Londen was in de achttiende eeuw een overweldigende stad, de grootste stad van de wereld met meer dan een half miljoen inwoners, constant gevoed door een toeloop van immigranten die kleur gaven aan de bruisende metropool. Samuel Johnson wist waar hij het over had toen hij de beroemde woorden schreef: 'When a man is tired of London, he is tired of life, for there is in London all that life can afford.' Het was een stad van uitersten. Bedelaars, dobbelaars, beruchte struikrovers en anonieme paupers leefden zij aan zij met steenrijke bankiers, geniale schrijvers en wetenschapspioniers in een stad waar ook de adel en het hof resideerden. Sociale scheidingslijnen vervaagden. In het roulettespel van Londen konden stalknechten succesvolle ondernemers worden en werden hoeren mogelijk aangezien voor dames. Het was allemaal heel nieuw en verwarrend.

Niettegenstaande het enthousiasme van de welgestelde literator Dr. Johnson, waren vele arme inwoners soms moe van het meedraaien op de Londense mallemlen. Ze hadden genoeg van onzekere arbeidsomstandigheden en ellendige woontoestanden. Om te vergeten kon je snel dronken worden voor

weinig geld, met gin. Gin was de drank van de armen. Ze verkochten die drank ook als bijverdienste, in achterkamertjes en kroegen, of leurdren ermee in korven en kruiwagens.

Gin kwam van de Noordelijke Nederlanden. De distillerij van Lucas Bols in Amsterdam produceerde reeds vanaf 1572 alcoholische dranken uit graan. De 'officiële' uitvinding van de drank staat, volgens Jessica Warner, op naam van Fransiscus de la Boe, Dr. Sylvius van de Universiteit Leiden, die in het midden van de zeventiende eeuw pure mout re-distilleerde met jeneverbessen. Engelse soldaten hadden de drank aan het front leren drinken op aanraden van de officieren van hun Hollandse bondgenoten. Daniel Defoe wist dat 'the Dutch sutlers carried (...) during the late long wars against France, a certain new distilled water called Geneva, being a good wholesome malt spirit'. De heilzame kwaliteiten van jenever - verbasterd door de Engelsen tot Geneva en later afgekort tot gin - werden gaandeweg meer omstreden, maar het leed geen twijfel dat de frontsoldaten hun angst voor het gevecht voelden wegebben na het drinken van een grote slok 'Dutch courage'.

Hollander Willem van Oranje - koning van Engeland na de Glorious Revolution van 1688 - had voortdurend nieuwe bronnen van inkomsten nodig om zijn langdurige oorlogen tegen Frankrijk te bekostigen. Hij verbood de import van Franse sterke dranken, zoals cognac, die tot dan toe populair waren in Londen. Hij moedigde daarentegen de lokale productie van gin aan. Het belastingen van de drank vulde de schatkist, en de Engelse landeigenaars en industrie voeren wel bij Willems beleid. Terwijl aan de vooravond van de Glorious Revolution in Engeland 'slechts' een half miljoen gallons sterke drank werd gedistilleerd, was dat opgelopen tot twee en een half miljoen in 1720: meer dan elf miljoen liter.

Bootlegging werd niet uitgevonden in de Verenigde Staten in de jaren twintig van de twintigste eeuw.

Gin sloeg onmiddellijk aan bij de Londense bevolking. Maar gewend als zij was aan het drinken van flauw bier, was die er slecht op voorbereid. Dronkenschap was meer dan ooit aan de orde van de dag. Men had het gevoel dat gin er schuld aan had dat criminaliteit en losbandigheid maar bleven toenemen; leden van organisaties zoals de Society for Promoting Christian Knowledge pleitten voor reglementering. Patrick Dillon brengt de hervormingsbeweging die vorm kreeg vanaf de jaren twintig van de achttiende eeuw op een zeer overtuigende wijze in verband met de schok van de 'South Sea Bubble' - de uit de hand gelopen speculatiegolf waarin velen hun fortuin hadden verloren. Hervormers lobbyden in het parlement voor meer accijnzen op de verkoop van de drank. Die werd stilaan verantwoordelijk gesteld voor zowat alles wat misging in de samenleving. De pragmatische eerste minister Walpole en zijn regering hadden politieke redenen om het vooruitzicht van de extra inkomsten van de belastingen te verwelkomen. Maar er was ook veel tegenstand van belangengroepen van rijke landbezitters die omkoopbare vrienden hadden in hooggeplaatste posities en langs deze duistere kanalen hun extra graan altijd kwijt konden aan de distilleerders.

Na enkele mislukte pogingen om de 'craze' aan banden te leggen, keurde het parlement in 1736 een nieuwe *Gin Act* goed. Deze wet, meer gemotiveerd door geld dan door moraal, hief zo'n zware belasting op het schenken van gin dat de wet in praktijk gelijkstond aan prohibitie. Overtreders stonden zware boetes en gevangenisstraffen te wachten. Maar het resultaat was niet dat de verkoop van gin afnam, wel dat een hele sector in de illegaliteit werd gedreven. Dillon verduidelijkt dat 'bootlegging' niet werd uitgevonden in de Verenigde Staten in de jaren twintig van de twintigste eeuw, tijdens de drooglegging. Bijna tweehonderd jaar eerder al maakte het clandestien distilleren en consumeren van gin deel uit van de drinkervaring van Londenaars. Om de overtreders in te rekenen, vertrouwden de wetgevers op spionnen: mensen uit het volk. Met het uitleveren van illegale verkopers vielen grote sommen geld te verdienen. Dit was allesbehalve bevorderlijk voor de reeds gespannen sociale relaties in de stad. Rellen braken uit en de verklikkers werden soms op gewelddadige wijze vermoord door kwade menigten. Terwijl het doel van de wetgeving was geweest de samenleving van de ondergang te redden, maakte deze vorm van prohibitie de situatie in realiteit alleen maar erger.

Ondanks aanhoudend streng optreden van de autoriteiten werd de *Gin Act* grotendeels genegeerd. Het verbod bleef een dode letter omdat de inwoners van Londen gewoonweg niet wilden zwichten. Beide schrijvers zien de officiële herroeping van de wet, zeven jaar na invoering ervan, als een overwinning van 'het volk'. Warner schrijft: 'The unmaking of the Gin Act of 1736 is a testimonial to the power of the ordinary people: they could not make laws, but they could, given sufficient provocation, unmake them.' Hoewel de consumptie van gin een piek bereikte in de periode van de afschaffing van de wet, hadden de autoriteiten ingezien dat het gecontroleerd tolereren van de drank en een goed geregeld industrie te verkiezen waren boven een verdere uitholling van hun macht.

Maar de angst voor sociale ongeregeldeheid en de paniek rond criminaliteit bleven. En die werden zeker niet getemperd toen in 1748 na het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog de soldaten thuiskwamen. Drie jaar later stemde het parlement voor een nog striktere anti-jeneverwetgeving. Maar het was niet langer nodig. De consumptie was al aan het dalen en toen na misoogsten al het graan nodig was voor brood, leidde dit tot een feitelijke prohibitie die dit keer geen rellen en onrust veroorzaakte. Dillon schrijft het einde van de 'craze' na 1750 toe aan gelijktijdige bredere sociale veranderingen. Hij gaat dieper in op de opkomst van een grotere middenklasse met een andere ethiek en op het succes van een nieuwe protestantse sekte, die van het methodisme. Warner besluit, iets minder bevredigend, dat de 'gin craze' gewoon over was. Ze geeft daarvoor geen enkele interpretatie.

Verklikkers werden op gewelddadige wijze vermoord.

Dillon en Warner zijn het erover eens dat denkbeelden over sociale klasse de kern uitmaakten van de problematiek rond het ginverbruik. Zoals elders in de geschiedenis van dronkenschap en alcoholisme, is ook hier de essentie van de acties tegen gin niet terug te brengen tot wat er gedronken werd - zoals de hervormers lieten geloven - maar veeleer tot wie er dronk. Gin was de drank van de armen. Die werden gezien als potentiële oproerkraaiers, als immoreel en als een gevaar voor de sociale stabiliteit. Gin werd ook veelal gedronken door vrouwen. Beide auteurs belichten dit interessante aspect: vrouwen die de ongeschreven sociale wetten overschreden, betekenden de grootste bedreiging voor de macht van Engeland en zijn kolonies. De vrouw die haar zedigheid vergat en de moeder die haar kind verwaarloosde, zoals in Hogharts tekening, symboliseerden het ultieme verval van de samenleving. En gin werd gezien als de oorzaak van deze teloorgang. Warner gaat in op het verband tussen het verantwoordelijk stellen van drinkende vrouwen voor sociaal verval en overeenstemmende ideeën die de heksenvervolging in een vroegere periode hadden gemotiveerd. Dit is een zeer intrigerende vergelijking, zeker als men bedenkt dat het verbranden van heksen in Engeland buiten de wet werd gesteld in hetzelfde jaar dat voor de meest ingrijpende Gin Act werd gestemd. Ze koppelt dit gegeven verder aan de vreemde notie van 'spontaneous combustion', waarvan af en toe melding werd gemaakt in kranten en medische traktaten. Sommige dronkaards, meestal vrouwen, gingen spontaan op in vlammen en rook nadat hun lichaam schijnbaar was doordrenkt met alcohol. Vrouwen die te diep in het glas keken, werden een nieuwe personificatie van de heks. Door hun drinken realiseerden ze hun eigen brandstapel.

Patrick Dillons ervaring als romanschrijver brengt met zich mee dat *The Much Lamented Death of Madame Geneva* uiteindelijk het meest levendige en vlotte boek is. Zijn uitvoerig bronnenmateriaal wordt tot leven gebracht door een voelbaar enthousiasme over de sociale geschiedenis van zijn stad. Dillon bezit dat benijdenswaardige talent om ingewikkelde verbanden eenvoudig op te schrijven, al verliest hij hier en daar de nuance enigszins.

Ook Jessica Warner heeft gekozen voor leesbaarheid, in de hoop een breed lezerspubliek te bereiken. Maar ze doet dat niet zo consequent als Dillon. Warner weidt uitvoeriger uit over het politieke aspect dan Dillon, maar haar gezichtsveld is kleiner en soms lijken gebeurtenissen zomaar uit de lucht te vallen. Beide werken brengen een fascinerende episode uit de geschiedenis van Londen op boeiende wijze tot leven. Het verhaal van de 'gin craze' maakt duidelijk hoezeer drinkgewoonten en reacties die erdoor worden teweeggebracht, kunnen bijdragen tot belangrijke inzichten over de samenleving.

An Vleugels is verbonden aan het Wellcome Trust Centre for the History of Medicine aan University College London.

Besproken boeken:

Craze: Gin and Debauchery in an Age of Reason
door **door Jessica Warner**.
Profile Books. Londen 2003.
267 pag. € 16,56

Gin: The Much Lamented Death of Madame Geneva. The Eighteenth Century Gin Craze
door **door Patrick Dillon**.
Review. Londen 2002.
368 pag. € 27,29

London, 1753
door **door Sheila O'Connell et al.**
British Museum Press. Londen 2003.
288 pag. € 32,80